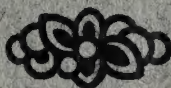
ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. БОГДАН ЛЕПКИЙ:
   Чим жива українська література?
2. ВАСИЛЬ СІМОВИЧ:
   Короткий огляд української літератури.

ВІДЕНЬ 1915.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГАВЗЕНА У ВІДНІ.

Видання „Союза визволення України“.

Редакція й склад видань:

Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege, II. Stock, Tür 19.

I. Часописи:

1. **Вістник Союза визволення України,** український орґан Союза. Виходить у Відні від жовтня 1914. р. Досї вийшли чч. 1—12.
2. **Ukrainische Nachrichten** (Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina). Виходить у Віднї від кінця вересня раз на тиждень. Досї вийшли чч. 1—26.

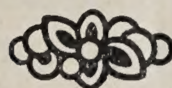
II. Книги й брошури:

1. **Тарас Шевченко.** Кобзар. Вибір поезій, випуск I., Віден, 1915. (Випуск другий друкуеть ся.)
2. **Prof. M. Hruschewskyj,** Ein Überblick der Geschichte der Ukraina. („Короткий огляд історії України“.) Віденъ, 1914. (Вичерпане.)
3. **М. Хрушевски,** Прѣгледъ на украинската история. София, 1914. (Той самий огляд по болгарськи.) З картою України.
4. **Дръ Л. Цехелски,** Не освободителница, а потисница на народитѣ. (Какъ Русия „освободжава“ Украина.) София, 1914. З картою України. В додатку до брошури подані відозви Союза визволення України до громадської думк- Европи, до болгарського народу та плятформа Союза.
5. **Rusia Ţarista** — asupritoarea popoarelor. Царська Росія — гнобителька народів. (По румунськи.) Букарешт, 1914. З картою України. Зміст: З. Арборе Український народ (замість передмови); Др Л. Цегельський, Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Европи, Плятформа Союза й його відозва до румунського народу.
6. **Українські колядки.** Віденъ, 1914. (Вичерпане.)
7. **Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten.** Віденъ, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський, Як Росія „визволяла“ Україну; його-ж нариси: Україна й Румуни, Україна й Болгари, Україна й Туреччина; відозва Союза визволення України до балканських народів і до громадської думки Европи; плятформа Союза.
8. **В. Дорошенко.** Півтораста лїт української полїтичної думки (Короткий огляд визвольно-самостійницьких змагань на російській Україні). Віденъ, 1914.
9. **Відомости про російську Україну** (Січовим Стрільцям). Царгород, 1915. З друкарнї „Союза визволення України“.
10. **Січ.** Календарь Союза визволення України на рік 1915. Віденъ, 1915. (Незабаром вийде з друку.)

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЇТЕРАТУРИ.

1. БОГДАН ЛЕПКИЙ:
   Чим жива українська лїтература?
2. ВАСИЛЬ СЇМОВИЧ:
   Короткий огляд української лїтератури.

ВІДЕНЬ 1915.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.

З ДРУКАРНЇ АД. ГОЛЬЦГАВЗЕНА У ВІДНІ.

Богдан Лепкий.

Чим жива українська література?

„Не хиля́йте свого духа,
Лиш розпалюйте до грани.
Хоть звали́ть нас заверуха,
На́рід обнови́ть ся з духа
І обно́влений повстане.
Не хиляйте-ж свого духа,
Лиш розпалюйте до грани!“

Звичайні наші думки, почування й бажання передаємо в розмовах, листах, бесїдах і всїляких письмах звичайною, розговірною мовою. Але бувають такі хвилини, коли чоловік має сказати щось небуденне, таке, що не всякому на думку прийде, коле він хоче розкрити свою душу, відбути прилюдну сповідь. Тодї вже не вистарчає звичайний спосіб говорення, слова укладають ся якось інакше, святочнїйше, насувають ся всїлякі влучні та рідкі порівнання, бесїда набирає особливої сили, малює і співає, захоплює і пориває слухача. Так повстають лїтературні твори — поезії, оповідання, драми.

Є люде, котрі мають особливий дар знїмати ся по-над буденню хвилю, котрі сильнїйше думають і чують, котрих бесїда визначаєть ся великим богацтвом слів і зворотів та якоюсь надзвичайною гнучкістю. Се поети. Поети пишуть віршом, або прозою, поеми, або драми, з теперішнього життя, або з минувшини — все одно, щоб тільки розкривали перед нами незбагнуті тайни істновання, загадки людського життя, щоб зясовували важні життєві питання, щоб розпалювали в нас жадобу краси й добра, щоб побуджували нас до безна-

станного поступу. Ворушити читача і не дати йому задубіти, все одно чи в горю, чи в надмірнім добрі, — отсе їх завданнє, а яким способом вони до тої великої цїли доходять — се вже їх справа. Нам до того не мішать ся. Коли поет зворушує нас до сліз, або побуджує до щирого сміху, коли після його творів ми задумуємо ся і сумуємо, або здрігаємось і почуваємо в собі нові сили й нову охоту до працї й боротьби, так значить ся — він дійсно поет, він має право забирати слово і промовляти прилюдно, а тодї не годить ся йому перебивати анї зайвими замітами, нї недотепними питаннями. Колиж письменник не вміє нас зворушити, як буря зворушує застоялий воздух, коли він нас лиш бавить, як весельчак, або навчає, як учитель в школї, так значить ся — він або не розуміє свого дїла, або не годен його як слїд сповнити, — і тодї шкода часу на читання його творів, бо се не поетичні твори, а звичайна писанина.

Письменники, котрі ходили до шкіл, читали всїлякі книжки, образували ся — творять письменство; талановиті одиницї з люду, котрі навіть писати не вміють, творять словесність.

Кождий нарід має перше словесність, а що йно пізнїйше розвиває письменство. Письменники не повинні забувати про словесність свого народу, бо в нїй знайдуть вони живо збережену, мов заворожену минувшість, живий відблиск народнього світогляду, силу чуття і красу мови найширших верств народнїх.

Український народ має дуже давню, велику й богату словесність і неодин державний народ міг би йому позавидувати того великоцїнного скарбу.

Колядки й щедрівки, гагілки й веснянки, весїльні й похоронні співи лунають по нинїдень від Карпат до Дону, мов якась велитенська, невмируща пісня, котру затягнув народ колись давно, перед тисячу лїтами, а котра не замовкла й до нинї. Зайдїть до селянської хати на Підгірю в Різдвяний вечір або на Маланки і вслухайте ся та вдумайте ся добре в те, що співатимуть колядники і щедрівники, а воскресне перед вами минувшість народу, мов якийсь великий і гарний, лиш мра-

кою овіяний образ. Почуєте там про світове дерево і про ґазду за тисовим столом, про зелені вина і солодкі меди, про боброві шуби і шовкові шати, про Дунай і Чорне море, про те, як хоробрі хлопці-молодці пускають ся на срібних човниках до далекого пана, щоб заслужити собі гроші і славу, чого-то ви не почуєте від тих наших пісень!

Затямили вони давно минулї лїта, коли наші предки господарювали на широких, богатих землях свобідно і достатно і Бога уявляли собі не інакше, лиш як найвисшого господаря; затямили широкий розмах героїв, тяжкі зусилля, щоб оборонити рідну землю перед ворогом Азіятом, безвпиннї бої козаків за віру й вітчину; одним словом: усе, що пережив і перетерпів наш народ, затямила його пісня, та наша прегарна, довгопамятлива народна пісня.

А сядьте собі на Великдень під липою на сїльськім цвинтарі та подивіть ся, як дївчата гагілок виводять, як живим, ріжнобарвним хороводом вють ся довкола деревяної церкви, як співають „воротаря“, „жучка“, або „Зельмана“, подивіть ся і забудьте, що се 20 столїттє, а здаватиметь ся вам, що перед вами живим походом пересувають ся давноминулї лїта, коли молодь наша в святих гаях зустрічала весну, коли дївчата з зеленими вітками виходили вітати князя героя, коли життє було для них піснею, а пісня життєм.

Так само богато давнини заворожено в наших родинних і звичаєвих піснях, в казках і леґендах, навіть в сумних дївоцьких і жіночих думках. Всюди гомонить, сміє ся, або сумує, тїшить ся або плаче многотерпелива народня дума.

Богата і красна наша словестність, одна з найкрасших в світї!

Початок її губить ся в доісторичній добі. Чимало з її скарбів знищив невмолимий час, чимало давних творів уступало з місця перед новими; на сторощенім пнї ялицї або дуба виростала молода вільха або береза, як в якім пралїсї в горах. Богато з нашого словесного богацтва пропало раз на все, а те що осталось, яку-ж далеку мандрівку перейшло від віщого Олега й хороброго Романа аж до наших

сумовитих часів! Богато запаху втратили тії квітки з наших предвічних левад, неодна галузка на них зівяла, а роса геть висохла на вітрі та на спеці. Які-ж красні мусїли вони бути давно, коли ще нині чарують нас своєю незбагнутою принадою!

Віє на нас від них подихом українського степу і шумом Середземного моря, таємною принадою святих лїсів і ясністю геленського неба, східним нахилом до мрій і старогрецьким коханнєм життя — життя буйного, широкого, на волї!

На пограничу старогрецького й орієнтального світа кохала ся наша народня пісня, на широких, буйних степах виростала і нїчого спільного їй нема з снїгами й болотами півночи, з тамошньою хатньою задухою, з раболїпними поклонами, з вічним тремтіннєм перед родинною, світською й церковною властю.

Українська словесність се незвичайно буйна, своєрідна ростина.

В девятім віцї почало ся ширити у нас християнство. З християнством прийшла й лїтература. Богато дечого, що понаписували Византійцї й Болгари, принесено до нас в книжках, писаних чужою, староболгарською мовою і кириличним письмом. Увійшла до нас чужина під опікою князя і духовенства. Почала ся притаєна боротьба між словесностю і письменством. Словесність величала давний, власний світогляд, — письменство несло нові завіти. В словестности співало ся про силу, красу і славу, — письменство голосило пісню милосердя й покори.

Два неподібні до себе світи. Почала ся боротьба. Духовники виступали проти пісень, співів, називаючи їх дїлом грішним і богопротивним та загрожуючи карами небесними. Пісня тїкала в лїси та крила ся під стріхи. З княжих і боярських дворів прогнано її скоро. Письменство побідило. Запанувала нова віра, новий християнський світогляд. Люде забули про давних богів, їх імена стали звуками без змісту. Словесність стратила значіннє релїгійне, але те, що в нїй було гарного, овіяного поезією, ожемчуженого мріями, освяченого тугою, те лишило ся й надальше. Перетрівало воно аж до

наших часів; недаром же й зовуть поезію невмирущою. І на тій-то старій народній основі виростало й виростає до нинї що найгарнїйше квіття нашої лїтератури.

Але зразу, як сказано, здавало ся, що нове письменство може розвинути ся тільки на гробі давної словесности. І письменники, переважно духовні, поборювали її завзято. На місце давних колядок і гагілок прийшли церковні пісні, місце поем про героїв заняли життя святих, давні казки про шкляні гори та стоголові змії усунули ся на бік перед наївними викладами астрономії та ґеоґрафії. Щоб сивоголові батьки й діди не оповідали своїм синам і внукам мов яку казку про героїчні подвиги лицарів-велитнїв і князїв-господарів, почали монахи списувати хронїки, звертаючи в них більше уваги на поширеннє християнських засад справедливости у життю одиниць і народів, чим на розбудженнє уяви і героїчний підйом духа.

Що було цїкавійшого й легко зрозумілого в тодїшній Византії й Болгарії, принесено до нас, а тут сей крам переписувано, продовжувано і перероблювано. Від богослужебних книжок, аж до збірки законів — се, як на тодїшні часи, не аби що! І про історію і про те, як творив ся світ, як виглядає земля, як живуть люде і як бажали би вони жити, про все пробували писати тодїшні книжки.

Деякі з них, як ось життя святих, народ наш любить читати донинї. Так само залюбки слухає оповідань з рідної давнини. Особливо поширені були колись „Ізборники“, всілякі „Матиці“, „Ізмарагди“, „Пчели“, і ся цїкавість для збірників й альманахів лишила ся у нас також аж донинї. Згодом прийшли до нас повісти про Китовраса, котрого Соломон стягнув з пустинї до будівлї єрусалимського храму, а потім вів з ним мудрі розмови, про чесного вола і хитрих шакалїв, про Індійське царство й богато других. Одна з тих повістей, а саме про мудрця Варлаама й царевича Йосафата ще й нинї зацїкавила б і навчила неодного. Се наче похвальна пісня в честь християнства, прибрана в форму оповідань про те, як царевич Йосафат жив в чудовім, від світа гріху, недуг

і недолї відбитім, огородї; як, мимо того, пізнавши і побувши на розмові з мудрцем Варлаамом, кинув богацтва і власть царську, пішов на пустиню і спасав душу.

Словом, богато нового й цїкавого принесло нам спроваджене з чужих країв письменство і доволї скоро почало воно у нас ширити ся. Український народ заєдно цїкавив ся висшими і небуденними питаннями, він рад був і є довідати ся, що нового люде зробили й до чого додумали ся, і страху перед новостями, такого як в Росії, він нїколи не знав. І ось незабаром почав зарівнувати ся той глибокий рів, який в першій хвилинї викопали були наші книжники між старою словесністю й новим письменством. Люде почали цїкавити ся принесеними книжками, а письменник знова не отямив ся, коли словесність почала його приманювати до себе. І хоча він, звичайно монах, відхрещував ся від неї, мов від злого духа, то всеж-таки в ряди годи з-під його пера ставали на папері слова, звороти, а то й цїлі вірші, ба нераз цїлі уступи, мов живцем перенесені з уст народу на сторінки в книжку.

Так почало ся єднаннє між живим і писаним словом, між словесністю і письменством. Уже й староболгарська мова стала нагинати ся до нашої, народньої, вже й постатї померших князїв і княгинь стали в хронїках зарисовувати ся не так, як їх у Византії представляли, лиш як собі про них наша пісня гуторила. Таким вийшов рівноапостольний князь Володимир, такою його бабка Ольга. Нанесена чужа лїтература й лїтературна мова стали в нас вдомашнювати ся, стали зливати ся з нами. Вже й наші писцї почали переписувати розкішні, богато прикрашені книги для князїв, бояр; вже по більших городах й монастирях склали ся цїлі збори тих книг (біблїотеки); вже навіть жінки, навіть княгинї брали ся до пера.

Карло Великий вмер і не вмів гаразд писати, а наші князї писали й говорилиількома язиками. Наше євангеліє заблудило до Франції і там на нього присягали королї; про наших гарних й образованих дївчат співала чужа пісня.

Що було в византійській літературі злого, те якось не хапало ся нас, а що добре, приймало ся хутко і давало гарні овочі. Вже в самих початках нашої літератури (коло 1050 року), немов на порозі літературного храму, являєть ся велика постать митрополита Іларіона, бесідника й проповідника, якому тоді не було другого під міру. Богата й вироблена мова, гарні прикраси, мистецтво стилю, а до того щирість думок і почувань вяжуть ся в того великого бесідника в одну незрівнану цілість. Се вже не византійський монах, а свідомий український духовник, котрий тішить ся поступом рідного краю і держави, богацтвом і культурою, гараздами і славою, та просить Бога, щоб не віддавав тої богатої, гарної і славної країни в руки чужого нахаби.

І не одного Іларіона мали ми тоді. Був історик преподобний Нестор, були письменники Кирило Ту́рівський, Клим Смолятич, Георгій Зарубський і богато других. Стали наші учені й грамотії ширити науку також по инших землях, стала про нас добра слава скрізь по світу лунати. Наше „хожденіє Данила, руської землї ігумена, до Єрусалиму“ не мало собі рівного, „Поученнє дітям“ князя Мономаха ще й нині може бути взірцем високо повчаючої книжки, а „Правда Руська“ — се найстарший збірник писаного права в цілій Славянщині, як найстаршою історією є наша так звана Несторова літопись. Маємо чим повеличати ся!

Але найбільшими нашими гордощами з тих часів є „Галицько-волинська літопись“ і „Слово о полку Ігоревім“, невмирущі докази високої талановитости нашого народу.

Галицько-Волинська літопись оповідає нам про події від року 1201 до 1292 так живо, барвно, поетично, що читаємо її не як хроніку, але мов високо артистичну повість про нашу давнину. Другої такої літописи ніде не знайдемо, як ніде нема такого степу, як наш, ані такої ріки, як Днїпро. Бо дійсно, щось високоталановите, своєрідне, тісно звязане з землею і духом народу скриваєть ся в Галицько-волинській хроніці. Коли порівнати її з літописями російськими, так виявить ся не тільки її безперечна перевага, але

також ясною стане ріжниця між нашим народом і російським. Що Галицько-волинська літопись в історії, се „Слово о полку Ігоревім“ в поезиї — найціннійший тогочасний твір, якому рівного не було в світї.

Оповідає Слово про похід князя Ігоря Святославича на Половців, про боротьбу з тими наїздниками, про його погром, неволю і щасливу утечу. Нема тут нічого надзвичайного, казочного, дивного. Такі пригоди лучали ся тоді нераз; нераз наші князї побивали Половців, а іноді й Половцям повезло́ наших побити — звичайна історія. Але, як тая Ігорева пригода представлена, які думки викликує вона в голові ґеніяльного поета, які високі почування будить у його і в нашому серці! Дивить ся автор „Слова“ на бій Ігоря, а в уяві бачить ті грядучі наші бої з наступаючою на нас Азією, гень-гень, може, аж до нинїшньої хвилини.

То не Ігорева жінка в неділю до схід сонця рано на городських мурах, мов зозуля, кує-проквиляє, на свою гірку долю нарікає, то її устами цілі поколїння українських жінок жалують ся сонцю, буйному вітрови і синьому Дніпрови на свою самотину, на гірке сирітське безталаннє.

То не Див верху дерева киче половецькі полчища на Ігореві вої, то дух цареславної тьми збирає всі свої сили, щоб знищити українську ідею. Крізь пітьму віків бачимо, як наше лицарство, закуте в залізну зброю, в зловіщу чорну ніч сунеть ся на стрічу з ворогом, і крізь гамір столїть продираєть ся аж до нас могучий, з глибини серця добутий крик поета: „Схаменїть ся! Киньте братовбийчу боротьбу! Ставайте одностайне, бо іде на нас велика, ворожа навала, бо заллє нас супротивна хвиля!“

Назабаром сповнили ся його віщування. Слово о полку написане 1186 року, а 1224 напали на нас Татари. Застали нашу державу розбитою на численні удїли, в сварах і межиусобицях, зовсїм неспосібною до оборони. Побили нас, попалили городи й села, полили широку нашу землю нашими-ж таки слїзми і нашою кровю. Буйні квіти молодої культури поникли, прикриті попелом згарищ і румовиннєм руїн. Спинила ся

культурна робота. Не стало тої гордої самосвідомости, що ось-то ми маємо свою власну державу, свої городи, церкви, князїв і маєтки, котра окрилювала роботу таких письменників, як Іларіон та автор Слова о полку Ігоревім. Грамотїй по нещасливім 1224 роцї писав, а властиво переписував давнї книжки без того духового підйому, котрий дає чоловікови спромогу творити, він вдоволяв ся роботою, не маючи певности, чи вона на що придасть ся, чи не нападе ворог і не допише кровю останнїх, білих листів. Кирило, Серапіон, Кипріян, Фотій, Григорій Цамвлак, се люде талановиті, образовані, але письменники не великого духа, звичайні собі робітники на духовній і просвітній ниві, а не творцї. Поезія, мов степова чайка, лїтала над пограбованими селами, над очеретами та ярами, в котрих ховали ся перед ворогом люде, і співала свою сумну пісню, а письменники не вміли навіть її записати. Так пропала безслїдно неодна дорогоцїнна дума про колишні славні часи в тих лїтах сорому й упадку.

Нарікали книжники на те, що нарід жив грішно, бавив ся і веселив ся, не слухав проповідей, за-мало ходив до церкви і за те Господь зіслав на нас Татар, — нарікали, але, як би від тих Татар і від того лиха, яке вони нам нанесли, увільнити ся, не подумали. Не довели до вирівнання і помирення давних незгод, до витворення спільної сили, до заінтересовання широких верств народу долею власної держави. Бракувало їм того широкого погляду, який видно було в автора „Слова“.

Життє покотило ся давними коритами, тільки плитшою і повільнїйшою струєю, тільки по тім намулї і камінню, яке нанесло нам татарське лихолїттє. Не було кому того намулу спрятати і численні, дикі гони нашої народної струї пустити в одно поглиблене й поширене корито, котрим воно свобідно і могутно покотило ся б дальше в країну лучшої будучности.

Здавало ся, що в тій роботї поможе нам Литва. Року 1321 забрав литовський князь Ґедимін Київ і прилучив до литовської держави.

Тамошні князї женили ся з нашими князївнами, приймали нашу мову, звичаї й обичаї. Почала творити ся нова Литовсько-українська держава, в котрій безперечну перевагу мав український дух, а котра, здавало ся, відібєть ся щасливо від Татар і відживе давною, а може й ще більшою новою славою.

Та не так склало ся, як ждало ся. Литовська держава несла з собою поневоленнє робочого люду, заводила чужий, февдальний устрій, а в кінцї дала ся заманити Польщі, котра втягнула її в союз. Польща, притиснена до муру Нїмцями, замісць держати ся руками й ногами Балтійського моря, стала перти над Чорне, а що по дорозї лежала Україна, так треба її було поневолити і запрягти до свого воза. До того відкриттє Америки змінило основно умови торговлї; вартість землї і збіжа піднесла ся високо, а з нею і вартість робочої людини.

Польські пани стали кольонїзувати широкі українські землї і поневолювати їх мешканців, почали палити старі дубові лїси на поташ та вивозити його за границю. Так само й збіже. Наше-ж і литовське панство замісць боронити рідної справи, задивило ся на польську шляхту та згодом почало тягнути до Речі посполитої, де панству були великі права і вигоди. Деякі з наших родин отямили ся, почали боронити ся, починаючи від віри і обряду. Закладали брацтва, школи, друкарнї, але вже було за-пізно. Польща лежала близше заходу Европи, вона скорше приймала здобутки нової культури, „ренесансом“ званої, через неї ішла дорога до славних, заграничних шкіл й унїверситетів і молодіж наша, навіть з найпатріотичнїйших родин, виїзджаючи туди винародовлювала ся. Що з того, що батько був патріот, що давав маєтки на церкви, монастирі і брацтва, коли син, вернувши з заграниці, дивив ся на нього, як на неука, як на людину заскорузлу в старих поглядах на світ і життє. Не вміли батьки витворити у себе дома того, без чого діти не годні були жити, і діти покинули їх.

Перейшли на иньшу віру, а з вірою до иньшої народности. Так втратили ми своїх панів, а селяне були закріпощені

і не мали спромоги боронити рідної справи. Латинська віра, польська мова і державність польська положили тоді на нас важку руку. Тоді деякі з умнійших духовників, видячи, що Україні не вдержати ся при сході, бо той схід по упадку Царгорода (1453 року) ослаб, а його місце почала перебирати на себе північ, себто Москва, не меньше ворожо до нас настроєна від Польщі, почали думати над тим, як би то повернути ся на захід, а не згубити ся в нім. Вони придумали унію, себто признали папу римського головою церкви, жадаючи для себе задержання східного обряду. Рим згодив ся. Так мала повстати осібна українська, греко-католицька церква. Та знову-ж недобитки того нашого панства, які хотіли вдержати ся при власній вірі і власній народности, бояли ся всякої злуки з Римом і стали опирати ся заведенню унії, тим паче, що за нею стояла Польща. Повстала боротьба давного православія з новою унією, так звана полєміка, котра видала чимало книжок, видвинула богато письменників, але до згоди не довела. Одна частина народу лишила ся при православію, друга стала уніятською; віра поділила народ. Сей переходовий час заподіяв нам богато лиха, але полишив також деякі хосенні сліди. В брацтвах згуртувало ся міщанство і боронило своїх прав та ширило просвіту. Друкарні розвинули ся і видали богато книжок; школи, хоть не дорівнували західним, але все-ж-таки дещо піднесли рідну науку. Полєміка вимагала образовання; наші духовні, що стояли при православію, хотіли дорівнати наукою латинським духовникам, а до народу шукали доступу в гарних і живих проповідях. Рідна мова почала промощувати собі дорогу до письменства, бо як же в живих справах говорити мертвим, старославянським язиком? З того часу маємо Литовський статут, себто збірник прав (1522); маємо вельми патріотичний Плач (Тренос) Мелетія Смотрицького; маємо біблію Скорини „людем посполітим к доброму наученію“; маємо Пересопницьке евангеліє (1556) „на мову рускую із язика болгарського“, маємо Апокрізіс Філялєта (1598), в котрім автор обстоює за правом світських людей брати участь у справах віри; маємо

талановитий виклад Потія про Унію (Антірезіс 1599), Палїнодію, а в кінцї маємо Івана Вишенського, загорілого оборонця православної віри, але чоловіка дуже талановитого, невмолимого поборника панів, котрі свого хлопа утискали і свою справу ради лакомства лукавого зраджували. Се мабуть і найбільше талановитий письменник тої нещасливої доби, котрий свої релїґійні і соціяльні погляди висказував дуже живим, гнучким, деколи навіть пламінним, хоть не чисто народним словом. „Питаю тебе, ругателю Христова імени, чим ти лїпший од хлопа? Альбо ти не хлоп такий же — скажи ми? альбо ти не тая-ж матерія, глина і перстъ — ознайми ми?.... А єгда показати не можеш, яко ти каменний, костяний ілі навіть золотий, тільки такий же гній, тїло і кров, як і всяк чоловік, чим же ти ся лїпшим показати можеш над хлопом?“ Так кликав знаменитий наш монах до свого і чужого панства, котре „по кількадесят полумисків розмаїтими смаками у фарбованих пожирало, а хлопам казало з одної мисочки поливку або борщик хлебтати“ — а в тім розпучливім крику о правду й справедливість маємо найкращий доказ, що наше письменство навіть в найгірших часах гнету і поневолення чоловіка не збивалось з дороги, що воно, як колись за князів боронило рабів, сиріт і вдовиць, так і тепер ставало в обороні покривдженого, робочого люду. Було воно не сміхованцем і весельчаком сильних мира сього, а їх обличителем і суворим суддею. Так само й тоді, коли разом з козацтвом прийшла до слова народня поезія, виступили в наших народних думах високі засади правди й справедливости, лїтература стала ширити закон хороброго і славного, але разом з тим свобідного і справедливого життя. Тому-то наші народні „Думи“ не тільки прегарні епічні твори, гідні стояти поруч найславнїйших того рода пісень в світї, але вони й цінні своїм чесним і правим поглядом на світ і життє. Є в них щось святе, релїґійне, щось, що підносить чоловіка.

Таким чином наша лїтература боронила нашої і своєї чести, хоть рідної справи оборонити не могла. Запряжені до одного воза з Польщею, мусїли ми разом з нею котити

ся в тую пропасть, в котру пхала її панська захланність, зарозумілість та засліпленість шляхоцька. Хотів нас від того воза відірвати Хмельницький та не вспів. Бракло життя. Видячи кінець, увійшов в унію з Москвою. Думав, що з тим півазіятицьким ворогом скорше дамо собі раду. Тим часом з дощу попали ми під ринву. Росія вдавала брата, а була гірш ката. Польща нищила нас західною культурою, а Москва монґольською безкультурністю. Одною рукою голубила, а другою била. Оббріхувала, підлещувала ся, хитрила, а дальше покотила грошем, щоби нас зіпсувати. Побачили люде, що зле, і засуєтили ся. Вертаймо до Польщі! — кричали одні; тримаймо з Москвою, бо вона тої самої віри, — казали другі; ідім під Турка! — радили инші. Почала ся метушня. А ворог дивив ся і затирав руки. Чув добрий жир.

Бачила те все наша народна пісня і строїла бандуру на сумну нуту, або пригадувала давні красні часи. Бачила література і в хроніках, листах, тестаментах висказувала свій жаль — але на слово, котре могло би стати ся ділом, її не стало. Не було виробленої політичної думки, не було тої високої освіти, серед якої виростають ґенії. Таланти говорили мечем, — бо се було тоді найзвичайнійше і найзручнійше. Аж Мазепа задумав зробити кінець тій руїні. Заводив лад, громадив богацтва, ширив почуттє права і творив культуру. З державою мусить виступити до боротьби держава. Він творив українську державу, дарма, що на взір иньших тодішних держав, але всеж-таки державу. А щоби раз вийти з того круговороту, в який попали ми між Польщею, Москвою й Турком, пошукав иньшого союзника — Швецію. Та не повезло старому гетьманови, а наслідники не дописали. Жаден не дорівнував Мазепі умом, терпеливістю, політичним хистом, жаден не міг міряти ся з Петром, анї з Катериною по тім нещасливім полтавськім бою.

Замісць Польщі виріс нам над карком новий могучий переможець — Москва, хитрий, підступний, не перебірчивий в способах; зривав договори, ломив присягу, нападав нас у снї. Збурено Січ, знесено гетьманщину, заведено неволю.

Казали нам до Бога молити ся российською мовою; що спосібнійших людей вивозили в Москву. Наші учені творили российський літературний язик, наші політики переводили великі российські реформи. . . Остали ся могили по полю. . . .

Але добре зерно, кинене в рідну землю рукою дбайливих предків, не пропало. Нарід привик до своїх старих книжок, до своїх житей святих, старуських повістей і збірників, до своїх церковних пісень і тримав ся того. Література призвичаїла його до свободи слова і думки, а народня пісня співала йому про колишню волю і славу та про теперішню недолю. Він не задубів під підошвою чужого деспота, як российський хлоп, лиш задержав у собі свідомість людської гідности і охоту до нового життя. Часи-ж Мазепи, котрий старав ся витворити нове українське панство, також не минули безслїдно. Деякі богаті роди почали тужити за волею, їх давили российські шори, дошкулювала їм залежність від Петербурга. А від двора до двора ходив український фільозоф Сковорода і викладав про права чоловіка, приучував їх думати і жадати знання.

І ось, коли на заходї Европи загреміли весняні громи, коли за поневолені права чоловіка поллялась щедро людська кров, коли частина Українців, що дісталась під Австрію, дочекала ся скасовання неволї, — тодї в нас стрепенуло ся нове життє. Явив ся письменник, Іван Котляревський, що промовив рідною, хлопською мовою, хлопа допустив до слова, чужину поставив перед суд, а над своїм рідним запалив сяєво краси і кохання. Зробив се дуже щасливою рукою; правдиво по українськи — на-пів крізь сміх, а на-пів крізь сльози. Читали люде „Енеїду" (1798 р.) і сміяли ся, бо бачили давних Троянців, поперебираних по козацьки, як скитали ся по світї. Читали й сміяли ся, бо як же не сміяти ся з такої дивасії? — а дочитували ся до такого, що властиво не смій ся, а плач! Бо прийшли отсе до нас чужинцї, нїчого не роблять, лиш пють, гуляють, в карти грають, морально розкладають ся, а хлоп на них працює і терпить усяку біду. Чи-ж

не краще було тоді, як ясновельможний на вороному коні вигравав перед козацькими полками, як мали ми свою хату і свою правду, свою радість і своє власне горе.

В Енеїді повно згадок про нашу славну минувшину, про Січ, про Сагайдачного, про те, як „вічной памяти бувало у нас в Гетьманщині колись“. І повно там гіркого докору панам „що людям льготи не давали і ставили їх за скотів“, що нарід пустили з торбами „собак дражнити по дворах“, повно глуму над хабарливими чиновниками, животатими кармазинниками, тупоумними духовниками, над отсею російською культурою, що пхала ся на Україну, мов густа паморока, в котрій дихати трудно. А дальше крик:

Де общеє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку —
Леґи повинність ісправлять!

Бо тільки там, —

— Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильнійша од гармат.

Так кликав Іван Котляревський до своїх запаморочених земляків, а голосу того варто ще й нині послухати. Він не прогомонів, мов крик пророка во пустині — дехто почув і взяв собі до серця.

За Котляревським пішов Григорій Квітка-Основяненко, нащадок давного панського роду. Котляревський писав віршом, — він прозою представив українського селянина. Як пан, не зрозумів його суспільного положення, цілої тої величезної кривди, яка випливала з кріпостного устрою, заведеного царицею на вольній Україні, але те одно, що пан, предводитель дворянства, признав селянинови душу, признав йому спроможність відчувати всі радости й болї істнования тоді, як на хлопа дивились, мов на собаку, — те одно робить його імя невмирущим. Коли хлоп такий чоловік, як ми, з такою ж душею і мозком, то чомуж йому не мати рівних з нами людських прав? — міг спитати кождий тямучий читач квітчи-

них повістей і певно, що не один питав. До того Квітка дуже вірно змалював наше селянство — і як воно вбираєть ся, як мешкає, живе, які у нього звичаї й обичаї, яке воно богате духово й талановите — і таким чином дав свідоцтво правді, що сей народ зовсїм окрема поява, до російського народу неподібний, одним словом, український народ. І знову ж неодин з панів, читачів квітчиних повістей, питав ся: чомуж ми про його не дбаємо, чому маючи такий народ не стремимо до власного народного й державного життя, чому відрікаємо ся рідної матери України? Що такі питання родили ся в головах тодїшних Українців, на се маємо докази в творах письменників від Боровиковського до Метлинського. Але питання ті являли ся несміло і губили ся в сутолоці життя. Їх пригнїтала і вбивала сумна дійсніс ть: скріпленнє російського деспотизму по упадку деспота Наполєона, триюмф морозу і болота над широким розгоном людської енерґії, котра хотіла зворушити і до реформ та до рішучих змін спонукати цїлу приборкану Европу. Росія з царем, чиновниками, з закріпощеним хлопом побила Наполєона, хтож смів би піднятись проти неї?

А отже явив ся такий смільчак. Отже явив ся ґеній, котрий мав відвагу цілком сміло, щиро, явно і славно поставити українське питаннє. Був ним Тарас Шевченко (1814—1861 р.). Сам з кріпацького роду, знав з власного досвіду все горе і цїлу величезну кривду тодїшнього суспільного устрою. На своїй власній шкурі досвідчив, що таке царська неволя. Цїлі віки чекали ми на нього, на обличителя жорстоких тиранів — зрозумів се. І не побояв ся віддати всїх своїх сил, покласти власного життя, щоб визволити рідну країну з неволї. Змалював її буйну, широку минувшість. Козаки, чайки, воєнні походи, великий сон о славі, широкий розмах вірлиних крил.

А тепер що? „Катерина“, „Сон“, „Кавказ“.

Народ стогне у неволї, пани катують хлопів, зводять дївчат, плюгавлять святощі родинного життя, знущають ся над безборонними невільниками. Бо вони невільники. „Сха-

менїть ся, будьте люде"!... коли в вас людська честь не згасла до остатка, коли ви живі, а не ходячі трупи, так розкуйте ся і порвіте кайдани!

Мов вулькан бухнула з душі поета така сильна революційна поезія, якої світ не чув. Чи єсть другий вірш, що міг би рівнати ся з „Кавказом?" Се поличник даний царатови, від котрого громовий луск гомонить і ще нинї по цїлім світї.

А „Сон", а „Неофіти", а „Посланїє"?

Во істину устами Шевченка заговорили не тільки всї болї, кривди і знущання, але й вся невмируща сила України.

Не вільно з чоловіка робити безмовної худоби, не вільно народови видирати язика, не вільно живцем вкладати його до труни — не вільно, не вільно, не вільно! „Бо настане суд. Заговорять і поля і гори і потече сторіками кров у синє море!"

Та Шевченко не тільки, як нїхто другий, бичував усїх тиранів, від царя починаючи а кінчаючи секвестратором, що латину свитину з сироти здіймає, але й на наші власні гріхи він приложив розпалене залїзо, щоб випекти давну гнилу рану.

Раби, підніжки, грязь Москви
Варшавське сміттє...

Які-ж болючі слова!

Але їх треба було раз сказати, бо „нїсть спасенія без исцїленія". Народ, що хоче жити, мусить бути здоровий, мусить знати, хто він такий, яка йому цїль і куди його дорога. І тую дорогу в далеку гарну будучність показав нам Шевченко. Не вимощена вона мармурами і не вртелена рожами, а полита слїзми і кровю та наша тяжка дорога до волї. Але її треба раз перейти, одною великою народньою лавою, не зважаючи на кордони, на ріжницї обрядів, на всї чортівські затії, які нам під ноги кидають вороги, на нїщо — треба перейти, бо як нї, то другі перейдуть по нас. А як перейдете ту кріваву дорогу до волї, тодї — і мене в семї великій,

В семї вольній, новій,
Не забутьте помянути
Незлим, тихим словом.

Нема другого поета, котрий для свого народу зробив би стільки, що Тарас Шевченко. Він розбудив його від сну, вдунув нове життє, обєдинив, просвітив і виписав огненими словами науку на будучність — куди і як іти, як гідно жити і славно вмирати, як покланяти ся одній хиба правді на землї, як за рідну землю, за святу справу треба покласти душу й тіло. Так, як Він . . .

Нема поета, в котрім душа народу, всї його богаті дари, всї кривди і радости, мрії і сподївання, знайшли би такий повний, прегарний і щирий вислів, як в творах Шевченка. Богацтво чуття, відвага думки, сила і щирість вислову бють з кождої сторінки його безсмертного „Кобзаря“ і не слабнуть нїколи, як не слабне проміннє сонця. Шевченко заєдно творить, він незримою рукою пише свою посмертну поему, поему нашого остаточного визволення.

Чуємо се.

І чують се наші вороги. Тому з такою ненавистю переслїдували його за життя і обплюгавлюють по смерти. Плюють на сонце. Тому цар рукою власною написав на його присудї — „заказуєть ся писати й рисувати“, тому обласкавлювали й пускали на волю всїляких злодїїв й душогубів, а він більше як десять лїт терпів великі муки далеко від рідного краю.

Тому на тих, що йшли й ідуть під його прапором сипали ся й сиплять ся ворожі удари — бо він провадив до вольної України, духово й полїтично незалежної вітчини.

Знаменитий історик Костомарів, талановитий поет, критик і письменник Кулїш, глибоко думаючий учений Драгоманів, сердечний співак Грабовський всї вони терпіли за те, що були товаришами, одномишленниками і поклонниками Тарасової думи. І не тільки те. Навіть на нашу мову накинули ся вороги наші, бо се Шевченкова мова, бо визвольна ідея без рідної мови, як меч без руки. Називали українську мову хлопською, неспосібною до вислову висших думок і почувань, а дальше видали указ (1876) одинокий в світї, котрим на уста 30 мілїонового народу покладено сором-

ний каганець мовчання. Не вільно українською мовою ані в школї навчати, ані на зборах говорити, ані писати, нї друкувати. Зовсїм по российськи. Але годї. Були люде, котрі не потрапили мовчати. По Тарасї заговорила Марковичка у своїх українських оповіданнях, та так-то щиро, так сердечно й щебетливо, як тільки жінка потрапить говорити. На оплюгавлену нашу народню мову впало нове сяєво краси. А заговорила нї про що иньше, як про лиху долю поневоленого народу. Заспівав Руданський — так легко, дотепно, глумливо, що найбільше вироблені мови не потраплять висловити ся справнїйше. Защебетав Щоголїв, мов соловій весною у вишневому садї.

І як-же тую мову можна було вбити? А за кордоном, в Галичинї, також не дармували. Маркіян Шашкевич підняв золотострунну арфу, що лежала в пилї на Даниловім шляху, обтер її довгою священичою полою і поклав свої худорляві пальцї. Став грати передсмертну пісню воскресення. Прийшла конституція і поклала край панській нетерпимости. Nie pozwalam! — кликали розгнївані пани, а народна мова вдирала ся до церкви, школи, уряду, навіть під їх власний дах. Повстали товариства, почала ся поважна наукова робота. Що живе, не хотїло вмирати і не вмре!

На Буковинї явив ся співак великого і чистого голосу, співак гуцульської слави, автор Довбуша, жовнїрських пісень і чудових оповідань, Федькович. Ударив в давний лицарський тон, затягнув пісню на високу нуту. Збудив земляків.

Побачив мороз, що не убє весни, і почав ослабати.

Дозволено виставляти українські драми і виросли драматичні письменники: Карпенко Карий, Старицький, Кропивницький. Не кидав пера Нечуй-Левицький, Мирний, Кониський. Безнастанно боров ся з забороною Борис Грінченко.

Все щирі Українцї, що раді були душу й тїло покласти за народню справу. Але всї задивлені були як в образ, в свого духового батька, Шевченка. А тим часом треба було глянути, що на широкому світї робить ся, треба було знова повернути ся на захід, та не згубити ся в нім. Як се зробити по-

казав Драгоманів, а за ним пішов Франко. Розглянули, що цікавого вчинили люде на заході, і вість об тім принесли до хати, щоб наші люде не задивили ся в себе і не відбились від загального поступу. За їх приміром йшла Леся Українка, Коцюбинський, Маковей, Щурат. Держали ся рідної основи, але цікавили ся також здобутками европейської поезії.

На боці, мов самотний дуб, стояв найбільший хлопський новеліст, Василь Стефаник, пронизливий, вдумчивий, грізний, зі словом острим, як меч. Сам один, не подібний до нікого, великий знавець хлопської душі. Новий доказ питомої української творчости. Писання його, переложені на ріжні мови, здивували світ. Такий ориґінальний, правдиво хлопський, український, а прецінь такий зрозумілий для всякого вдумливого чоловіка . . .

Між тим вдарили громи під Мукденом і загоготіла революція в Росії. Здрігнув ся царат і дав нїби якусь конституцію. Появили ся в Росії нові українські часописи, видавництва, нові письменники. Винниченко, Олесь, Филянський. Кождий з них иньший, але всї тїсно звязані з українським рухом і з революцією в Росії. Їх товариші на галицькій Україні, Яцків, Пачовський, Карманський мали відмінне обличє. Шукали нових доріг, нового вислову для давних мрій, для вічних мрій про визвіл душі, що пішла на службу матерії, гроша, нажива, брутальної сили. Загал не розумів їх змагань, бо на те він загал. Мало зрозумілою зостала також поважна письменниця, Кобилянська, авторка „Царівни“, „Некультурної“, „Землї“ і тої страшної „Битви“, битви в наших горах Карпатах. Всї вони мали в собі якесь зденервованнє перед бурею, як квіти і як птахи . . . І тая буря прийшла . . .

Впала на наш народ в хвилину горячкової праці, в богатий урожайний рік, коли женцї з новими серпами ставали на рідних ланах і коли стострунна арфа нашої поезії приграва їм до праці.

Не було, здаєть ся, такого звука в людській душі, якого б вона не рушила. Любов і ненависть, терпіннє і пімста, туга

і мрія, мрія до ясних, вільних, свобідних часів, колиб душа людини ходила в святочній, одежі, а не лежала опльована і обезславлена біля воріт чужого, ситого, тупоумного переможця.

Ідея любови ближнього, кохання вітчини, визволу із соромної неволї лунала заєдно в нашій лїтературі, а щиріcть вислову і чистість тону надавали їй особливої вартости. Українську лїтературу чути не чорнилом, а теплою, сердечною кровю.

І нинї, серед грюкоту великої світової бурі лунають до нас ті щирі, з глибин душі вихоплені тони. Боріте ся — поборете. Ваша справа чиста, справедлива, свята! Не лякайте ся тьми, бо ви Дажбогові внуки, ви маєте сонце в собі. Не хиляйте вниз прапора — бо на нім виписані золоті слова: правда і воля. Йдїть за вашими провідниками духа, бо в них єсть іскра божа. А перше всього:

Свою Україну любіть,
Любіть її . . . во время люте,
В останню тяжкую мінуту
За неї Господа молїть.

Василь Сімович.

Короткий огляд української літератури.

I. Перша доба (988—1458).

Українське письменство починаєть ся із заведеннєм християнства за Володимира Великого (988). Характер його релігійний. Усї ті: слова, поученія, посланія, хожденія збірники мають своєю метою поширити та поглибити серед народу Христову віру. Серед письменників можна замітити дві школи: учену (Іларіон, Кирило Турівський) і популярну (Нестор, Серапіон). Твори письменників першої школи се відблиск византійської тодїшньої вчености, вони мало відбивають у собі тодїшне життє на Українї. Із писань авторів другої школи довідуємо ся таки дещо про народнє життє, хоч усе через шкло потреб християнства. Релігійність характеризує і українські літописи, — твори літературні, — ненаукові компіляції із ріжних леґенд, історичних оповідань, перекладів, записів по монастирях, розповідань очевидців і т. д. Виїмком може бути тільки чудова лицарська поема з XII-ого віку: Слова о полку Ігоревім, високо поетичний твір, у якім невідомий по імени автор оспіває нещасний похід українського князя на Половців у 1185-ім р. Се твір наскрізь світський.

Розвиток старої української літератури припадає на XII-ий в. Та вже в XIII-ім в. приходить татарська навала, творчість паде́, хоч характер письменства не зміняєть ся. Давнї літературні форми живуть далї, доки історичні події у краю і за його межами не втинають нитки їхньому животїнню. А наступає се десь із кінцем XV-ого та на початку XVI-ого віку.

Мова у творах письменників першої доби — старославянська мова церковних книг, що прийшли на Україну з Болгарії, хоч видно у неї богато народнього, українського елєменту. Але видно книжна мова була тодї більш подібна до народньої, коли лїтописець міг зідентифікувати обі мови: старо-болгарську зі старо-українською.

Се штучне письменство. Народ за той час творив собі свою лїтературу, складав свої піснї, колядки, веснянки, весїльні піснї, купальні то що. Перестає їх народ творити десь також у XV-ім віцї.

II. Друга доба (1458—1798).

Із XVI-им в. всї українські землї опинили ся під Польщею — для них відкривають ся нові шляхи, нові впливи. Навала Турків в Европі перериває зносини України з Византією, південно-славянські держави, що засипували Україну своїми творами, щезають із карти Европи. Україна всисає у себе ті культурні соки, які годують Захід, а передовсїм Польщу. Гуманїзм видає Франца Скорину, видавця Руської біблїї (1517), реформаційна течія створює ряд перекладів святого письма на мову зближену до народньої (Пересопницьке евангеліє 1556—1561). За прикладом Єзуїтів, яких Польща спровадила боронити католицизм перед заливом реформації, закладають ся свої школи (т. зв. братські, Острожська академія, Київська колеґія, а коло них друкарнї). Із потреб школи виходить цїла низка шкільних підручників: історії (Ґізель, Сафонович), граматики (Арсеній, Зизаній Тустановський, Смотрицький), богословія (Ставровецький). У школї починаєть ся віршотворство па польський лад (Сакович, Ставровецький, Максимович, а далї мандрівні, безіменні дячки). Школа плекає і розвиває драму, яка перейшла на Україну з Заходу через Польщу у формі містерії. Враз із поважною драмою, що після приписів теоретиків (Довгалевський) мала мати церковно-славянську одежу на собі, розвивають ся інтермедії та інтерлюдії — комічні вставки,

що їх треба було на погляд тих самих теоретиків писати і виголошувати народньою мовою (найстарші інтермедії Якова Ґаватовича з р. 1619-ого). Від інтермедій уже один ступінь до народньої комедії . . . Національна (Трофимович, Прокопович) і релігійна драма (Ростовський, Славинецький, Юрій Конпський) у великій моді у XVIII-ім в. і пишуть її вчені люде. Релігійна унія з Римом 1596. р. дає почин до великої полємічної літератури (Бронський, Рогатинець, Смотрицький, Ґалятовський, Княгинецький, Баранович і т. д.). Проповіднича діяльність латинського духовенства находить наслідувачів серед українських православних попів, повстають цілі збірники схолястичної проповіди (Ставровецький, Ґалятовський, Радивилівський, Баранович) — а деякі з них доходять на протягу кількох літ і до трьох видань, як н. пр. „Ключ розуміння“ Ґалятовського — твір написаний досить гарною народньою мовою.

Лиш у творах письменників тої доби, хоч і видно з них дух того часу, не найдеш нічого про те, що займало народ. Се час великої народньої експанзії, час козацьких воєн, страшного відпадку верхів українського громадянства від української нації. А про се нема згадок у творах учених письменників другої доби. Одинокий виїмок творить Іван Вишенський, атонський чернець, автор 20 посланій до рідних людей на Україні, людина дуже горячого серця, що відчуває ввесь біль цілої країни і громи кидає на відступників та кривдників рідного народу. Тільки з тим усім він був противником поступової науки, хотів замкнути ся у староруській вчености — а се не було на той час ліком для України. Коли Україна мала встояти перед напором латинства і польонізації, мусїла бороти ся з тими ворогами їхнім оружєм, тогочасною наукою. І се зрозуміли иньші вчені і так робили.

Й літопись II-ої доби инакша як у I-ій. Се світські твори, писані сучасниками і учасниками описуваних козацьких подій. Всї вони (Самовидець, Величко, Грабянка) крутять ся коло Хмельницького. Лиш ті твори не мали значіння в тім часї, коли повстали, бо автори їх не друкували. З кінця

XVIII-ого в. походить славна „Історія Русов“ — історія України, яка на жаль не була теж друкована, але серед українських панів ходила в переписах і нагадувала їм про колишню волю.

Закінчує сю добу діяльність фільозофа Григорія Сковороди (1722—1794), українського Сократа, автора кільканацяти віршів і богатьох фільозофічно-моралізаторських творів.

Твори письменників II-ої доби писані здебільша мовою мішаною. У ній такі елементи: народнїй, польський, церковно-славянський, у складнї видно вплив латини.

Сам народ витворив у тім періодї иньший рід поезії, т. зв. народні думи, в яких змалював як не можна краще бої з Турками, Поляками, осьпівав героїв-борців за визволеннє рідного краю. А був се час, коли сливе вся Україна опинила ся під Москвою, а давня Гетьманщина стала зживати ся з новими формами життя, пани закріпостили нарід і т. д.

III. Третя доба (від 1798-ого р.).

Французька революція, Наполеонські війни, відродження Славян, а далї упадок псевдоклясицизму, романтизм, сентименталїзм, любов до старини, до народньої поезії, етнографічні студії на Заходї — все те відбило ся на Українї. В лїтературі починаєть ся нова доба народня по мові і що до змісту.

Відродженнє мусїло прокинути ся у тій частинї української землї, де найдовше була воля, де українське панство лелїяло в серцях спомини про колишнї кращі часи, де заховав ся чистий народнїй тип — у колишнїй Гетьманщинї, на Лївобережжі. Вийшло воно від потомків колишньої козацької старшини, а починає його Іван Котляревський (1766—1838) у Полтаві своєю перелицьованою Енеїдою (1798), травестією Верґілієвої епопеї, у якій крізь жарти та смішки найдеш богато матеріялу до пізнання життя українського народу з кінцем XVIII-ого віку. З появою Енеїди найшло ся відразу богато письменників у Полтавщинї, що

стали наслідувати Котляревського (так звана Котляревщина, представниками котрої були: Петренко, Писаревський, Білецький, Пузина, Рудиковський, Думитрашко і т. д.). Та майже рівночасно з Котляревським і незалежно від нього повстає у Харкові, на Слобожанщині, яку заселив український нарід що йно в XVII-ім в. нове літературне огнище. Ціле життє купить ся коло Григорія Квітки-Основяненка (1778—1843), дідича села Основи і потомка слобідської козацької старшини — автора кільканацяти повістей з мужицького життя. В тім самім часї виступає і Полтавець (з Пирятинщини), Евген Гребінка (1812—1848) з своїми оригінальними приказками-байками. Появляють ся альманахи (Сніп, Ластівка, Молодик, Южно-руський зборник) і часописи (Український Вістник), які поміщують — поміщують їх і російські журнали — твори нових українських письменників (Гулак-Артемовський, Маслович, Боровиковський, Корсун, Метлинський, Щоголїв) і знайомлять громаду з українською старовиною та етноґрафією. З театрів лунає народнє слово, бо нові письменники користують ся і сею формою поезії, щоб у ній змалювати народнє життє (Котляревський, Василь Гоголь, Квітка, Тополя, Кухаренко).

Тепер перекидаєть ся літературний рух і на правий беріг Дніпра, де Польща давно знищила козаччину і встигла ополячити інтеліґенцію, а народ держала в ярмі кріпацтва. Тут ґеніяльний Тарас Шевченко (1814—1861), з роду кріпак, відразу підносить відновлену літературу на високий щабель. Зразу романтик, любуєть ся в чудових образах української природи; у своїх історичних поемах розкриває перед очима земляків принадні картини волї українського народу („Підкова“, „Тарасова ніч“, „Гамалїя“, „Гайдамаки“, і т. д.) і в тих поемах виявляє великий історичний нюх, із незвичайною вірностю схоплює духа колишньої козаччини; яркими красками малює несправедливість, що панує на Україні із-за панщини, кидає громи протесту проти закріпощення народнїх мас, виявляє фальшиве становище українського панства супроти України і Росії („Посла-

ніє“, „Холодний яр“), вглиблюєть ся у причини упадку волї на Українї („Великий льох“), а в політичних поемах („Сон“, „Кавказ“) із з'їдливою іронією відзиваєть ся про російське правительство. У цїлім рядї поем заняв ся Шевченко матерями-страдницями („Катерина“, „Відьма“, „Марія“, „Неофіти“), що нераз не знають і жертв для своїх дїтей, цїлий вік для них карають ся („Наймичка“). Засланий царем Миколою I-им за політичні поеми та за участь в Кирило-Методіївськім товаристві, що поклало собі за мету злучити всїх Славян на федератних основах, — у кіріґізькі степи простим салдатом із заказом писати і малювати, Шевченко творить у неволї цїлу низку „думок“. У них кровю серця малює своє становище, тужить за рідним краєм, до якого горить безмежною любовю. Із Шевченком, чи не найбільшим поетом Славянщини, українське не лиш лїтературне, а й національне відродженнє пішло швидкою ходою наперед.

У Галичинї прокинуло ся нове життє в сорокових роках XIX-ого в. Тут відродженнє вийшло від попівства, бо так склали ся тут політичні обставини, що одиноким українським інтелїґентом був піп. У 1837-ім р. вийшла заходом Маркіяна Шашкевича (1811—1843) і товаришів, перша народня книжка „Русалка Днїстрова“. Шашкевич одначе скоро помер; діяльність його, і так невеличка, не найшла наслїдувачів, так що аж із приходом творів Шевченка до Галичини національне життє забило сильнїйше і лїтература стала гарно розвивати ся. За Галичиною пішла і маленька Буковина, що від XIII-ого в. була відірвана від решти українських земель. Тут появляєть ся відразу великий свіжий і своєрідний талант Юрий Федькович (1844—1888), що своїми лїричними військовими віршами, а перед усїм повістками з незнаного досї гуцульського світа звернув на себе увагу української громади по обох боках кордону.

У шістьдесятих роках XIX-ого в. українське лїтературне життє купчить ся в Петербурзї коло журнала „Основа“, (1861—1862), що виходить при найблизшій участи Пантелеймона Кулїша (1819—1897) — він-же поет, повістяр,

етноґраф, історик, перекладач, дуже великий знавець української мови. В „Основі“ виступають з своїми творами талантовиті письменники: Марія Марковичка (1834—1907), авторка чудових оповідань з кріпацького життя; Леонїд Глїбов (1827—1893) — байки, лїричні поезії; Степан Руданський (1830—1873) лїрик; Анатоль Свидницький (1834—1871), повістяр; Олекса Стороженко (1805—1874), гумористичні оповідання; Данило Мордовець (1830—1905), оповідання; Олександер Кониський (1836—1900) — лїрик, повістяр, критик, перед усім гарні його оповідання (яких 50), автор біоґрафії Шевченка, й инші.

Деякі з них творять свою школу — на пр. Марковичка. (До її школи належать: Ганна Барвінок (Олександра Кулїшева) (1828—1911), Кузьменко, Номис і т. д.)

Тим часом російське правительство починає звертати бачнїйшу увагу на український рух і зачинає добачувати в осібній українській лїтературі стремлїннє відірвати ся від Росії. Через те й видає воно 1876-ого р. указ, яким заборонює у межах Росії українську лїтературу. Деякі полекші полишено українському театрови, який зорґанїзували брати Тобілевичі, Старицький і Кропивницький. Українську драму замкнено у вузькій рамці сїльського побуту і через те у нїй довгий час панував етноґрафізм.

Закон 1876 р. зєдинив українських учених коло журнала „Кіевская Старина“; в нїй містили ся праці про Україну по російськи. А лїтературний рух переносить ся цїлком до Львова, де з підмогою Українців з Росії повстають товариства (н. пр. ім. Шевченка 1873) і виходять лїтературні часописи українською мовою: Правда (1866), Зоря (1885), а далї й „Житє і Слово“ (1890). Такий стан передержав ся до 1905-ого р., коли завдяки визвольному рухови впав закон 1876-ого р.; на російській Україні появляєть ся своя преса, творять ся просвітні товариства, виходять на верх нові таланти. Тепер можна говорити про два лїтературні огнища: Львів у Галичинї і Київ на російській Україні.

Від 1898—1905 рр. зосереджував ся цілий літературний рух коло місячника: „Літературно-науковий Вістник“, редакторами якого були професор львівського університету Михайло Грушевський і славний письменник Іван Франко. Місячник виходив у Львові, тепер перенесено його до Київа.

У сімдесятих роках появляють ся такі визначні таланти: Михайло Старицький (1840—1904), ліричний поет (із його віршів говорить громадянин Росії 70-их р.) і драматурґ; драматурґи: Марко Кропівницький (1841—1910) і дуже талантовитий Іван Тобілевич (1845—1907); Іван Нечуй Левицький (1838 р.) творець українського роману, добрий знавець відносин на Правобережжі, автор яких 50 повістей і оповідань, Панас Мирний (псевдонім) найбільший український повістяр-реаліст, незрівнаний мистець слова. На кінець сімдесятих років припадає початок літературної діяльности найбільшого сучасного українського письменника, Івана Франка (р. 1856), Галичанина родом. Його літературна діяльність дуже ріжнородна: він лірик („Зіваяле листє“, „Із днів журби“, „Semper tiro“), епік („Панські жарти“, „Мойсей“), новеліст („В поті чола“, „Бориславські оповідання“ і т. д.), драматурґ („Сон князя Святослава“, „Украдене щастє“), повістяр („Захар Беркут“, „Для домашнього огнища“ і т. д.), критик, етноґраф, фільольоґ — він працює на всїх полях і на всїх щасливо. Він добрий знавець відносин у Галичині і галицькі відносини — се головний сюжет його численних творів. Із минувшини він найбільше займаєть ся передконституційними часами в Галичині. Іван Франко — се духовий вихованець і ученик Михайла Драгоманова (1841—1895), великого вченого і незвичайно бистрого критика — родом із російської України, що приневолений обставинами перебував довгий час в Швайцарії, а потім був професором університету в Софії, у Болгарії, і навязав зносини з Галичанами. Він вимагав для літератури реалїзму — правди — а передусім широкого европейського розмаху. Сим самим шляхом пішли у 80 і 90-их роках: Борис Грінченко (1864—1911), лірик, оповідач, повістяр, драматурґ, етноґраф,

перекладчик, автор словаря української мови і т. д.; Степан Ковалїв (1848 р.) новелїст; Андрій Чайковський (1857 р.) що писав повісти з життя ходачкової шляхти; Осип Маковей (1867) — сатиричні вірші, оповідання з маломіщанського життя; Василь Стефаник (1871) і Лесь Мартович (1871) — чудові картини з життя покутського селянина; Іван Семанюк (1874) — такіж картини з Гуцульщини — а далї Денис Лукіянович, Аґатанґел Кримський (1871), Володимир Леонтович (1866), Модест Левицький (1866), Дмитро Маркович (1848), Василь Щурат, Ярослав Окуневський, Наталїя Кобринська, Павло Грабовський, Микола Чернявський і Любов Яновська і иньші.

Зовсім окремо стоять собі Леся Українка (1872—1913), зрівноважена поетка, артист із божої ласки, авторка кількох справдї клясичних драм, Михайло Коцюбинський (1864—1913), незрівнаний новелїст-мистець, і сатирик Володимир Самійленко (1864).

В найновійшім часї українська лїтература хитаєть ся між реалїзмом, якого репрезентантом являєть ся вельми талановитий Володимир Винниченко (1880) — оповідач і драматурґ (у драмах переводить цікаві проблєми) та модернїзмом. Перша символїстка — се буковинська письменниця Ольга Кобилянська (1853) новелїстка і повістярка. До сього гурту письменників належать: Михайло Яцків, Гнат Хоткевич із новелїстів, О. Олесь, Петро Стах, Микола Вороний, Микола Филянський, Грицько Чупринка, потрохи Василь Пачовський і Петро Карманський — із поетів. Посереднє місце між одними й другими займає Богдан Лепкий (1872) — лїрик і новелїст.

11. **Др. Володимир Левицький.** Як живеть ся українському народови в Австрії. Відень, 1915.

12. **Др. Л. Цегельський.** З чого виникла війна та що вона нам може принести. Відень, 1915.

13. **Др. Вол. Старосольський,** Національний і соціяльний момент в українській історії. Відень, 1915. (Друкуєть ся і незабаром вийде.)

14. **Вол. Темницький,** Українські Січові Стрільці. Відень, 1915.

15. **Україна, Росія й Туреччина.** Збірник статтей на турецькій мові. З картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський — Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський — Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко — Політичні партії на російській Україні, 5. М. Меленевський — Культурна праця Українців, 6. А. Жук — Російська Україна в числах, 7. Відозва Союза до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Европи", 9. Плятформа Союза.

16. **S. Rudnizkyj,** L' Ucraina e gli Ucraini, Рим, 1914. З картою України.

17. **Prof. M. Hruschewskyj,** Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung. Відень, 1915 (Незабаром вийде з друку).

18. **George Cleinow,** Das Problem der Ukraina (Незабаром вийде з друку).

19. **Prof. Dr. Otto Hoetzsch,** Die ukrainische Frage (Незабаром вийде з друку).

20. **H. Boczkowski,** Ukrajina a ukrajinská otázka. Praha, 1915.

Крім того готують ся до друку: Історія й ґеоґрафія України по німецьки, брошура про Україну й Швецію на шведській мові і т. п.

III. Листкові видання:

(Відозви й метелики.)

1. **До українського народу в Россії.** Львів, у серпні 1914 (по українськи).
2. **До громадської думки Европи** (по німецьки, французьки, італійськи й анґлійськи). Відень, 25. VIII. 1914.
3. **До болгарського народу** (по болгарськи й німецьки).
4. **До румунського народу** (по румунськи й німецьки).
5. **До шведського народу** (по шведськи й німецьки).
6. **До турецького народу** (по французьки й німецьки).

(3–6: Всі 25. VIII. 1914. у Відні.)

7. **Салдате — озирнись!** (Відозва Союза до Українців, салдатів російського війська.) Царгород, в падолисті 1914.

8. **Солдатамъ русской арміи!** (Відозва до росийського війська, по московськи.) Царгород, в падолисті, 1914.

9. **Аскéр!** Відозва Союза до турецьких жовнїрів (аскéрів) в справі розповсюджування відозв чч. 7 і 8. (По турецьки, в груднї 1914.)

10. **Der Bund zur Befreiung der Ukraina.** Плятформа Союза. Відбитка з ч. 1. „Ukr. Nachr.“ (те саме по анґлїйськи, французьки й італїйськи.) Відень, 1914.

11. **A. Zuk,** Die russische Ukraina (Flächenraum, Gebietseinteilung und Bevölkerungtstatistik). Відбитка з ч. 3. „Ukr. Nachr.“. Відень, 1914.

12. **Йогож,** L' Ucraina russa, Рим, 1914. (Те саме по італїйськи.)

13. **W. Doroschenko,** Die politischen Parteien in der russischen Ukraina (відбитка з ч. 4. „Ukr. Nachr.“). Відень, 1914.

14. **W. Doroscenko,** Brevi cenni dei partiti politici dell' Ucraina, Рим, 1914 (по італїйськи).

15. **Букварь** (для полонених Українцїв). Царгород, 1914. З друкарнї Союза.

На **складї** Союза є також видана накладом „Української Соціяль-демократії“ брошура **Парвуса,** На оборону демократії проти царизму! Авторизований переклад з нїмецької мови. *Зі спеціяльною передмовою автора до українського видання.* 1914.